

EKONOMIJOS DĖSNIAI IR SOCIALINĖ SRITIS

Dabartinis pereinamasis momentas, jau iamas visose minties ir gyvenimo srityse, taigi ir ekonomijos ir socialinė srityje, iškelia klausimą, kaip turi atrodyti tos srities siektinąjį idealų sąrangą, ir kokius šiose srityse veikiančius dėsnius tenka atsižvelgti, siekiant šios idealios sąrangos realizavimo, taip pat, kokios intervencijos visų pirma pritaikytinos tikslu priartinti prie siektinosios sąrangos.

Mūsų svarstymai lies daugiausia antrąjį klausimą kompleksu. Todėl, prieš tai, tik pora pastabų ryšium su pirmąja, principinio pobūdžio problematika. Idealios sąrangos klausimas sprendžiamas vertybinėje plotmėje. Išeinant iš krikščioniškosios pasaulžiūros, žmogaus asmeniui, visuomet kaip tikslui, ir niekuomet kaip priemonei, visose gyvenimo srityse, taigi ir ekonominėje, turi atitekti centrinė vieta. Šis išėjimo taškas ir su juo esminiai surištas solidarumo principo postulatų galiojimo visuotinai ir nepriklausomai nuo faktinių kurios vietos sąlygų. Materializmas grynas, taigi ir produkcijos priemonės, priskirtinas tarnaujantis charakteris, gi iš nuosavybės kylanti teisė nesuprastina kaip absoliutaus pobūdžio teisė. Išeinant iš šitos pozicijos ir iš fakto, kad su visuotiniu gyvenimo lygio kilimu individas vis mažiau darosi priklausomas nuo materialinių sąlygų, žmogaus asmuo šiandien atrodo daug mažiau susietas su šio sritimi, negu ankstyvesniais šimtmečiais. Todėl šiandien ne tik marksistinis istorinis materializmas, bet ir visos luominės teorijos, vienu metu ir katalikų tarpe stipriai paplitusios, galutinai priklauso praeičiai.

Metant retrospektyvini žvilgsniū ekonomines minties raidą, krinta akis, kad su gilesniu ekonominio proceso pažinimu ideologinis momentas nustoja kadaise turėti tos reikšmės ir, ypač ten, kur liejami konkretūs ekonominės politikos priemonių klausimai, svarstymai gauna vis objektyvesnį pobūdį. Kaip visuotinai žinoma, laiko patirtis pirmines liberalizmo ir socializmo pozicijas neš labai daug korektūrų.

Konsekventiškas liberalistinio principo gyvendinimas per kurį laiką sunaikina patį liberalizmą. Koncentracija, kartelizacija ir visų sątolygų sąinteresuotųjų grupių susitarimai greit sunaikina tai, kas turėtų būti pagrindinis pozityvus liberalizmo bruožas — galimyb

kiekvienam laisvoje konkurencijoje išplėtoti savo pajamas. Šios dilemos pasaka yra liberalizmo evoliucija neoliberalizmas. Neoliberalizmas vėl pripažįsta didesnį reikšmę valstybei. Senasis liberalizmas atstovavo pažiūrai, kad valstybė turinti apsiriboti viešosios tvarkos užtikrinimu. Vokiečiai šitaip suprast valstybė labai vaizdžiai pavadino *Nachtwächterstaat*. Tuo tarpu pagal neoliberalizmą valstybei tenkanti užduotis laiduoti slygas laisvai konkurencijai ir saugoti, kad nesusidaryt vienpusiškai jėgų santykiai tarp vairių interesų grupių, pavyzdžiui, tarp producentų ir vartotojų, darbdavių ir darbininkų ir t.t.

Socializmo atvejuje, valstybės primato ir padalinimo klausimo svarbos suabsoliutinimas neišvengiamai turėjo vesti prie individualios laisvės pažeidimo. Darbdavio vietą atstojus valstybei, gausi vienpusišką jėgų santykį. Individualios iniciatyvos nevertinimas, net išjungimas, labai greit neigiamai atsiliepią produktumui. Centriniam planavimui iki šiandien dar niekur nepavyko prilygti individualiai iniciatyvai tiek apimtį, tiek elastingumą atžvilgiu. Išjungti individualios naudos motyvą reikšt pervertinti idealistinio momento veiksmumą.

Sekant laisvajame pasaulyje apie ekonomines problemas vykstanti diskusija raida, nesunku pastebėti, kad vis labiau atsitraukiama nuo ekstreminių pozicijų. Aišku, atskirų grupių interesai lieka ir toliau egzistuoti, lygiai ir grupiniai organizacijų pastangos galimai geriau juos apginti. Tačiau interesų grupės nebeturi iliuzijos atsiekti vienpusišką persvarą. Tiek revoliucinis polkis, tiek konservatyviosios pretenzijos yra pajut savo galimybių ribas. Šis konstatavimas ribojasi demokratiniais kraštais. Tiek sovietinėje hemisferoje, tiek kapitalistinėse diktatose, pavyzdžiui, Pietų Amerikoje, situacija yra kitokia.

Ekonominės politikos esmė sudaro visos eilės tikslų realizavimas vienu metu. Tai lygiai galioja tiek ilgalaikiu struktūros formavimui, tiek konjunktūrinio proceso ir laikini konjunktūriniai svyravimai vairavimui. Šioje teorijoje jau seniai vartojama « magiškojo trikampio » sąvoka, kur sudarantios trys problemos arba tikslai: pastovi pinigų vertė, visų apimtį darbu ir užsienio prekybos pusiausvyra. Magiškojo trikampio sąvoka atsirado stebint slygas, reikalingas sklandžiai kinio proceso eigai prie laisvos santvarkos krašto viduje ir laisvų santykių su kitais kraštais prekybos ir mokymų srityse.

Laiko eigoje magiškas trikampis tapo išplėstas didesniu apimtį figūra. Kadangi, dėl žinomų priežasčių, nėra nei manoma, nei pageidaujama stabilizuoti kintamą tikram lygį, ketvirtu postulatu tapo vestas nuolatinis kinio augimas. Kiti magiš-

kojo trikampio išplėtimai, jau peržengi grynai kinio proceso funkcionavimo sritį, liečia teisingo socialinio produkto padalinimą ir, tolimesnį perspektyvoje, turto padalinimo klausimą. Be to, yra autorių, kurie greta užsienio prekybos pusiausvyros postulato, kaip atskirą postulatą nori vesti mokymų balanso pusiausvyrą. Ši pastaroji sritis vis pirma apima kapitalo eksportą ir importą, taip pat ir trumpalaikes spekuliacines transakcijas.

Pirminiai magiškojo trikampio tikslai, — pastovi pinigų vertė, visų apimtų darbu ir užsienio prekybos pusiausvyra, — yra neutraliai objektyvaus pobūdžio. Kiekvieno iš jų atžvilgiu yra kvantitatyvūs priemonės nustatyti, kiek kuri konkreči situacija atitinka siekiamai normai. Gali būti tik laispsnio klausimas, pavyzdžiui, nuo kada skaityti atsieta visų apimtų darbu. Daug mažiau apspręstas yra kinio augimo postulatų. Žemiausia norma galima būtų laikyti ta, kuri reikalinga visų apimtų darbu. Tai būtų minimumo definicija; optimumo klausimas dar liktų atviras. Tuo tarpu, kai pirmieji trys tikslai nereikalauja jokios kitos vertybių paneigimo, su kinio augimu yra kitaip. Kinio augimo intensyvumo klausimas visada yra surištas su apsisprendimu, kiek ateities reikalavimams duotina pirmenybė prieš dabartį. Ekstreminiu atveju tai gali tapti alternatyva tarp ekonominės srities primato ir kitos srities, pavyzdžiui, kultūrinės srities, reikalavimų. Arba, tose sistemose, kurios pernelyg akcentuoja privatinę sferą, gali nukentėti sritys, kurios netinka arba mažiau tinka privatinei iniciatyvai reikšti. Tai ypač miestų administracijoje gausu pavyzdžių. Duoti ateities vienpusišką pirmenybę prieš dabartį gali turėti labai opų pasekmes, jei šitokia vienpusiška orientacija apima ištisą generaciją ar dar ilgesnį laikotarpį. Dešimties ar keliolikos metų periodas, kaip, pavyzdžiui, Vakarų Vokietijos pokario atsietaimo laikotarpis, pernešamas vienaip, negu tokios Sovietų Sąjungos kinio raida, kur nematyti galo nuolatiniams trūkumams. Kinio augimo laispsnio ir tempo klausimas nebesisprendžia vien izoliuotai kinio srityje. Jis eina politinėje sferoje su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis. Dar mažiau objektyvi norma, kaip suprasti teisingą pajamų padalinimą. Pažįstami skirtumai tampa labai vaizdūs, pavyzdžiui, lyginant vairius kraštų pajamų mokėjimo skalę su progresiją arba priedus, duodamus skaitlingesnįms šeimoms.

Kiekvieno iš pirmųjų tikslų neatsiekimas kinio procese automatiškai signalizuoja sutrikimo simptomus. Bedarbis, infliacija krašto viduje ar mokymų priemonių trūkumas santykiuose su kitais kraštais — kiekvienas iš šių simptomų yra per daug ryškus, kad nebūtų tuoj pastebimas. Tuo tarpu kinio augimo ar pajamų teisingo paskirstymo srityse pasireiškia trūkumai šitokios automatiškos

signalizacijos kio srityje neduoda. Reakcija ateina tik aplinkiniu keliu, iš politin s srities. Gal šitame skirtume ir gl di priežastis, kod l pirmieji trys tikslai, kurie savo esm je yra tik instrumentalinio pob džio, gauna dominuojant charakter , kuris, pagal vertybi rang , grei iau tur t atitekti teisingam pajam paskirstymui. Šioje vietoje domu pasteb ti, kad šis reiškinys nesiriboja kapitalistiniais kraštais, bet lygiai ryškus ir sovietin je hemisferoje, kur aiški pirmenyb duodama kio augimui.

Impulsas pajam distribucijai suteikti dominuojan i ar bent autonomin reikšm tegali išeiti iš politin s srities. Ekonomin sritis pati iš sav s distribucijai norm duoti negali. Tuo tarpu politin je srityje aiškesnis ir atviresnis partij pasisakymas, jei ir nein s iki detali , tai nors apibr ži s r mus, kuri apimtyje kuri partija nori tvarkyti socialin srit , daug prisid t prie pozicij išryškinimo ir diskusij suobjektyvinimo.

Kalbant apie distribucij , vis pirma tenka skirti pirmin — tiesiogin , ir antrin — netiesiogin distribucij arba redistribucij . Valstybin iniciatyva vis pirma reiškiasi redistribucijos srityje. Kadangi redistribucijos procesas visada yra surištas su išlaidomis ir tam tikru arbitrariniu momentu, suprantama yra tendencija daugiau kreipti d mesio teising pirmin distribucij ir neduoti dar labiau išaugti redistribucin ms mas ms.

Santykiyje tarp darbdavi ir darb mi interes kolizijos ir tuo b du konflikto niekada nebus galima išvengti. Sutinkami bandymai atlyginim kilim paralelizuoti su produkcijos kilimu suponuoja pastovi atlyginim kvot ir, implicite, status quo užfiksavim . Taip pat nepamirština, kad produktyvumo evoliucija dalinai yra priklausoma nuo paklausos evoliuacijos, pastaroji gi yra labai artimai surišta su atlyginim sritimi.

Dar devyniolikto šimtme io Europoje, o visoje eil je krašt ir dabar, socialin s problemos esm sudar pakelti žemesni j klasi suvartojim aukštesni j klasi s skaita. Šiandien aukšto gyvenimo lygio pasiekusiuose kraštuose, kur tarp vairi klasi konsumo neb ra taip ryški skirtum , didesn s reikšm s gauna naujas aspektas, b tent, kuri investicij dalis atiteks kuriai gyven-toj grupei.

Sritis, kuri itin atrodo palanki pla i j masi investicijoms skatinti, yra peln panaudojimas. Darbdaviui yra lengviau sutikti su dalies pelno perleidimu dirbantiesiems, negu su iš anksto fiksuotu atlyginim pak limu, nežinant, kaip jis gale atsilieps mon s rezultatus. Taip pat, kadangi pelno buvimas dar nereiškia laisvo kapitalo mon je buvim , tikslu yra atsizvelgti š pastar j moment .

Šalia vairi atskir moni savanoriškai vest pelno padalinimo sistem , šios r šies nuostatai valstybiniu mastu buvo išleisti Pranc zijoje, 1967 metais, numat vadinam *participation*. Jie numato privalom dalyvavim pelne visiems dirbantiesiems, jei mon je dirba virš 100 asmen . Padalinimo baz stengtasi kiek galima suobjektyvinti. Išėities taškas yra mokestinis pelnas. Pirmiausia atskaitomi mokes iai ir 5% mon je dirban iam kapitalui, po to pus likusios sumos dauginama iš koeficiento, kuris gaunasi iš atlyginim sumos santykio su vadinama sukurta verte (*Wertschöpfung, valeur ajoutée*). Rezultatas yra suma, kuri priklauso dirbantiesiems už tuos atitinkamus metus. monei leidžiama to paties dydžio sum panaudoti vadinamo investicij rezervo sudarymui. Abi sumos sekan iais metais gali b ti atimamos nuo apmokestinamojo pelno, taip kad mon už jas sutaupo pelno mokest . Tuo statymo formuluotojai nor jo duoti tam tikr kompensacij mon s savininkams.

Nesunku pasteb ti, kad mon se, kuriose dirban i j skai ius yra labai mažas, palyginant su apyvarta, pavyzdžiui, naftos rafinerijose ar plieno pramon je, pagal min t formul vienam asmeniui gal t gautis neproporcingai didel suma. Tam išvengti statymas yra numat s apribojim .

Padalintas pelnas, pagal nuostat siekiam paskirt , turi eiti ne konsumui, bet investicijoms. Tai gali b ti akcij ar kredito, vadinam j *comptes bloqués* forma toje pa ioje mon je, arba bendresnio pob džio fonduose. Nuostatai duoda pasirinkim tarp visos eil s variant ir apriboja rizikos faktorius bendresn s apimties fond atveju ; pavyzdžiui, yra riba, kiek galima investuoti viename objekte. statymo leid jas taip pat nori, kad dirbantieji su mone pasiekt susitarimo d l investavimo formos. Nesusitarimo atveju abejoms pus ms numatytos neigiamos pas kos. monei — investicij fondas leidžiamas tik pus s šiaip numatyto dydžio. Dirbantiesiems — j dalis, kuri šiuo atveju lieka kaip kreditas toje pat mon je, užblokuojama ne penkeriems metams, kaip paprastai, bet aštuoneriems metams. domu pasteb ti, kad ligšiolin je patirtyje labai reta atvej , kad d l skirting interes neb t buv pasiekta susitarimo.

Intervencija pelno padalinim gali b ti priežastimi pasikeitimams šio pelno sunaudojime ir tur ti takos suvartojimui ir taupymui atitenkan ias dalis. Juo visuomen je nelygesn pajam distribucija, tuo relatyviai didesn yra taupymui atitenkanti dalis. Mažinant skirtumus tarp individuali pajam , tenka laukti, kad visumoje taupymui atitenkanti dalis sumaž s, iš kitos pus s gi pakils vartojimo preki paklausa, kas gamintojams duos galimyb

pakelti kainas. Šitokios raidos pas koje kain kilimas neutralizuot pelno padalinimo efekt ir kartu atnešt , visas kitas su kain kilimu surištąs neigiamas pas kas. Tod l tiek Pranc zijos sistemoje, tiek ir daugumoje kit projekt pelno padalinimas paprastai siejamas su jo laikinu užblokavimu investicijoms, kartu tikintis, kad vis kit pajam paskirstymas konsum ir taupym nuo to nepasikeis ; nes dar yra ir galimyb , kad lig tol buv s savanoriškas taupymas tapt pakeistas tokio paties dydžio privalomu taupymu, gi visos priaugusios pajamos eit konsumo padidininui.

Savaime suprantama, kiekvienas dispozicijos suvaržymas, vedant privalom investavim , tegali b ti taikomas ribot laik . Tai ypa galioja prie pensijos amžiaus besiantiniams darb miams. Iš kitos pus s, tas laikas visumoje turi b ti tiek ilgas, kad per j susidaryt santaup kiekis, skatinantis tolimesnes investicijas. Šiame s ryšyje labai svarbus pinigų vert s pastovumas. Investicijos daugumoje atvej bus vykdomos nominalin mis sumomis (bet ne, pavyzdžiui, akcijomis), taip kad infliacija jas paliestu pilnoje apimtyje.

Kad esama turto padalinimo strukt ra su laiku keist si, reikalinga, kad dirban i j taupymas tur t reikiamas s lygas pajam dydžio atžvilgiu, kad jis b t visuotinis ir kad santaupos visumoje niekada neb t konsumuojamos. Realistiškai galvojant, gana sunku laukti, kad šios s lygos tapt išpildytos be intervencijos iš viršaus. Tai, m s nuomone, pateisina su Pranc zijos vesta sistema surištąs prievartinius momentus. Ypatingas d mesys skirtinas nuostatui, kad padalinamasis pelnas turi eiti investicijoms. ia palie iamas vienas iš esmini distribucijos d sni . Jei investicij ir suvartojimui skirt g rybi dyd duotame periode ži r ti kaip apspr stas kiekybes, tai monetarin suma, kuri dirbantieji mažiau išleidžia konsumui, automatiškai sumažina moni pelnus. Konsumui skirtos g ryb s padalinamos atitinkamai žemesn mis kainomis, o dirban i j sutaupyta suma jiems lieka tarytum viršaus kaip j dalis to periodo investicijose.

Šitoje vietoje tenka panagrinti klausim , ar darbdaviams nemanoma š nauj apsunkinim nuo sekan io periodo, pakeliant kainas, perkelti vartotojus.

Pelnas, kaip min jome, yra rezidualin pajam dalis, t. y. tai, kas lieka, nuo bruto pajam at mus visas savikain sudarantias pozicijas. Tiek pelno didumas, tiek jo padalinimas yra visiškai neutral s savikainos kalkuliacijai. D l šios priežasties pelno padalinimas kaip redistribucijos instrumentas yra daug veiksmingesnis už nominal atlyginim pak lim . Nominalus atlyginim pak limas *ceteris paribus* automatiškai atneša visuotin savikainos pakilim su iš to apribojimo producentams sekan iomis kartais fata-

liškomi pasiekimai. Taip pat savikainos pakilimas visoms monoms duoda pretekstą kelti kainas, kai šiaip, atitinkamo preteksto neturint, kainų kilmę pristabdo bent psichologiniai motyvai.

Kadangi intervencija pelno padalinimui monės palieja skirtingai pagal jų pelningumą, galima laukti priekaišto, kad tuomis kmingiau dirbanti mon tampa tarsi nubaudžiama. Panašiai būtų galima kvalifikuoti kiekvieną pelno ar apskritai pajamų apdėjimui mokesčių, ypač jei taikomas progresyvus tarifas. Šitokio pobūdžio priekaištai savo esmėje remiasi prielaida, kad pelnas yra vienas monės kapitalo atsiektas rezultatas, bet ne visą ekonominiame procese dalyvaujančią.

Demokratiškuose kraštuose šiandien vis labiau einama individualios iniciatyvos ir centrinės intervencijos sintezė. Individuali iniciatyva — tai motoras, kurio jokia centrinė institucija negalės pilnai atstoti. Šis fenomenas sovietinės praktikos dėka yra taip ryškus, kad nebėra reikalo prie jo ilgiau sustoti. Centrinei intervencijai tenka vis pirma uždaviniai laiduoti palankius ir mus individualiai iniciatyvai reikštis, subsidiariu būdu užpildyti tas sritis, kur nepakanka privačios iniciatyvos ar kurios iš viso netinka privati iniciatyvai reikštis, ir redistribucijos kelių išlyginti empirijoje neišvengiamai pasireiškiančius netobulumus. Centrinei intervencijai tik tuomet bus galima apsiriboti bendrais rėmais ir neiti atskirą kinų vienetų kontrolę, jei koncentracijos procesas neisiki savo paskutinių konsekvencijų — monopolių ar monopoloidinių struktūrų, ir jei didžioji privati kio vienetų vidaus sąranga laidos bent patenkinamą kontrolę iš vidaus.

Kio augimo pasakoje jau visoje eilėje kraštai išsemiama visa esanti darbo jėga. Šis faktas ir darbinė koalicija pastaruosius daro lygiu partneriu darbdaviams ir tuo sustiprina jų pusiausvyrą, kas atitinkamai palengvina vadinamąjį socialinį problemų išsprendimą.

Kai ekonominės santvarkos klausimu galime konstatuoti pažįstamą suartėjimą, konkretaus konjunktūros vairavimo srityje, tuo tarpu, padėtis nėra džiuginanti. Nors šiandien žinoma visa eilė priemonių veikti, tiek skatinančias, tiek stabdančias, konjunktūros eigą, praktikoje susiduriama su sunkumu pasirinkti tinkamą momentą ir tinkamą dozę joms pritaikyti. Taip pat sunku numatyti, kiek ir po kurio laiko kuri intervencija bus veiksminga. Prie šių sunkumų dar prisideda aspektai priešingumai, kylantys iš skirtingos situacijos krašto viduje ir užsienyje. Konjunktūros kaitimas krašto viduje gali rekomenduoti kreditą pabranginti, tuo tarpu spekuliaciniai svetimvaliutų plauka gausa gali skatinti priešingą politiką, būtent sumažinti kapitalo pelningumą.

Ypating problem sudaro vadinamasis stagflacijos reiškinys, kain lygio kilimas, ein s paraleliškai su recesija ir j lydin ia bedarbe. Šis reiškinys kio istorijoje yra naujas. Gal b t, ia vaidina rol , kad likusi paklausa yra labai mažai elastiška. Taip pat, daugelis didži j moni yra pasiekusios toki nepriklausom finansavimo strukt r , kad tai joms leidžia net ir ilgesn laik ignoruoti konjunkt rinius svyravimus ar net juos panaudoti savo pozicijai sustiprinti, ar tai konkuruojan i mažesni moni , ar dirban i j atžvilgiu. M s nuomone, stagflacijos reiškinys yra ryškus simptomas, kiek konkreti situacija yra nutolusi nuo pilnutin s konkurencijos modelio.

Valstybinei santvarkai, kuri iš vienos pus s siekia realizuoti tam tikr visuomen s ideal , iš kitos pus s nori respektuoti savaimingus kio gyvenimo d snius, tenka sunki užduotis išdirbti teisinius r mus, kurie ir laiduot individualios iniciatyvos reiškim si, ir kartu skatint tiek dalini tiksl , tiek visumos rezultato realizavim . Vis labiau išryšk ja, kad kelias idealin s s rangos realizavim veda ne per vien ar kelet globalini intervencij , bet per didel skai i vairi žingsni vairiose srityse ir ilgame laiko periode, kuri visuma leidžia tik tis, jei ir ne pilnai atsiekti, tai bent priart ti prie siekiamojo tikslo.

Dr. Jonas Nor kait is

Stuttgart-Heumaden

WIRTSCHAFTLICHE GESETZE UND DER SOZIALE BEREICH

von

Dr. Jonas Norkaitis

Zusammenfassung

Das Anstreben einer angemessenen Sozialordnung wird in den Maßnahmen notwendigerweise die im Bereiche des Wirtschaftlichen wirksamen Gesetze zu berücksichtigen haben. Die Problematik des «magischen Dreiecks» wird heute erweitert gesehen, indem zu den ursprünglichen drei Zielen noch das Wachsen der Wirtschaft und eine gerechte Verteilung als weitere Ziele hinzugekommen sind. Es fällt auf, daß die zwei letztgenannten Ziele, denen ein qualitativer Charakter eigen ist, gegenüber den ersten drei Zielen, die quantitativer Natur sind, häufig zurückgestellt werden.

Das Ziel einer gerechten Verteilung kann nur über eine Vielzahl von gleichzeitig angewandten Maßnahmen angesteuert werden. Vielversprechend, da kosten- und preisneutral, erscheint die Einführung einer allgemeinen Gewinnbeteiligung bei gleichzeitiger Festlegung der dabei verteilten Mittel für eine bestimmte Zeit.

In den wirtschaftlich entwickelten Ländern mit demokratischer Regierungsform ist in Fragen der Wirtschaftspolitik eine Annäherung der verschiedenen Standpunkte in Richtung auf eine Synthese von individueller Initiative und zentraler Intervention festzustellen. Auf dem Gebiete der Konjunktursteuerung herrscht dagegen immer noch eine starke Unsicherheit.